

Olympia

Olympia

Het heiligdom en de Spelen in een nieuw licht

*Onder redactie van
Sofie Remijsen*

Amsterdam University Press

Amsterdam
University
Press

Deze publicatie is eerder verschenen als themanummer van het tijdschrift *Lampas*, 54.2, 2021.

Redactie *Lampas*

dr. Rutger Allan, Grieks, Vrije Universiteit Amsterdam; dr. Bert van den Berg, Antieke Filosofie, Universiteit Leiden; dr. Jaap-Jan Flinterman, Oude Geschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam; dr. Mark Heerink, Latijn, Universiteit van Amsterdam; dr. Michiel van der Keur, Latijn; dr. Hugo Koning, Klassieke Talen, Stanislascollege Delft en Universiteit Leiden; dr. Suzanne Luger, Klassieke Talen, St. Ignatiusgymnasium Amsterdam, Universiteit van Amsterdam; dr. Stephan Mols, Klassieke Archeologie, Radboud Universiteit Nijmegen; dr. Kokkie van Oeveren, Klassieke Talen, St. Ignatiusgymnasium Amsterdam, Vrije Universiteit Amsterdam, VCN; dr. Remco Regtuit, Grieks, Rijksuniversiteit Groningen, Praedinius Gymnasium Groningen; dr. Sofie Remijns, Oude Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam; dr. Rodie Risselada (voorzitter), Latijn, Universiteit van Amsterdam

Redactiesecretariaat

Lola Bos, lampas@aup.nl

Afbeelding omslag: zicht op het palaistra in Olympia, een vierkante trainingsplaats omringd door schaduwrijke portieken en kleedkamers, gebouwd in de derde eeuw v.Chr.

Ontwerp omslag: Coördesign, Leiden

Typografie: Crius, Hulshout

ISBN 9789463729970

NUR 683

© de auteurs van de artikelen / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2021

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Amsterdam
University
Press

Inhoud

Van de gastredactie	6
<i>De academische blik op Olympia</i>	
SOFIE REMIJSSEN	
Herakles als 'stichter' van de Olympische Spelen bij Pindarus	22
IRENE DE JONG	
Het onzichtbare Olympia	41
<i>Van een pseudo-grafheuvel uit de Vroege Bronstijd tot de transformaties van een archaïsche tempel</i>	
VLADIMIR STISSI	
De druk van te hoge verwachtingen	58
<i>De opgravingen in Olympia</i>	
GERT JAN VAN WIJNGAARDEN	
Olympia en de Olympische Spelen in de Romeinse tijd	77
ONNO VAN NIJF	
De Olympische Spelen van 1936 en de Duitse aanspraken op het antieke Griekenland	98
ERIC MOORMANN	
Didactische rubriek	125
<i>Regels en valsspellers bij de antieke Olympische Spelen</i>	
KOKKIE VAN OEVEREN & SOFIE REMIJSSEN	

Van de gastredactie

De academische blik op Olympia

Sofie Remijnsen

Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam

s.m.j.remijnsen@uva.nl

Niet elke toerist die door Griekenland reist, maakt een tussenstop in Olympia. De site ligt in het noordoostelijk deel van de Peloponnesos en een bezoek vereist dus een flinke omweg als men over de Isthmos de Peloponnesos binnenrijdt. Bovendien ligt Olympia op een redelijke afstand van andere grote publiekstrekkingen. Maar tegenover deze relatieve rust op toeristisch vlak staat een opvallende academische drukte. Het heiligdom was een ontmoetingsplaats voor de Grieken, niet alleen voor atleten maar ook voor vaak veel interessanter bevonden beroemde auteurs en politieke grootheden. Wie geïnteresseerd is in het antieke Griekenland heeft daarom nooit om Olympia heen gekund.

In de inleiding op dit themanummer wil ik, zonder daarbij enige vorm van volledigheid na te streven, enkele algemene tendensen in het onderzoek naar Olympia, de Olympische Spelen en Griekse atletiek meer in het algemeen schetsen, vanaf de 19^e eeuw tot en met vandaag. Een aantal van deze ontwikkelingen zal ik in de laatste paragraaf illustreren aan de hand van een voorbeeld uit mijn eigen onderzoek, namelijk de discussie over het einde van de Olympische Spelen.

1 Ideeën over Olympia in de 19^e en 20^e eeuw

De eerste monografie over Olympia, door Boetticher, verscheen al in 1883, nog voor de resultaten van de grote Duitse opgravingen officieel bekend waren. Deze verschenen in de jaren 1890 in vijf dikke volumes. Een halve eeuw vroeger verscheen er al een monografie over de Olympische Spelen. Dit boek van Krause (1838), gebaseerd op bijzonder uitvoerig onderzoek van zowel literaire teksten als op dat moment bekende opschriften, was een van de belangrijkste bronnen van Gardiners veel breder verkrijgbare

Greek Athletic Sports and Festivals uit 1910, dat een enorme invloed op het hele vakgebied zou uitoefenen.

Deze en andere studies uit de 19^e en vroege 20^e eeuw legden een aantal tendensen in het onderzoek vast. Ze weerspiegelden, net als zo vele andere studies uit de 19^e eeuw, het geloof dat de interessantste periodes van de Griekse geschiedenis en cultuur haar opkomst in de archaische periode en haar verdere ontwikkeling in de klassieke periode waren – wat men toen nog zonder schroom ‘bloeitijd’ noemde. Alles wat daarna kwam, werd gezien als verval.¹ Boetticher toonde zich wel bewust van de rijke Romeinse vondsten uit Olympia, maar gaf aan dat het moeilijk was om hiervoor enthousiasme op te brengen:²

Aber thatsächlich beruht unser Interesse an Olympia doch in seiner hellenischen Zeit; die Jahrhunderte des Verfalles, welche der Mann der Wissenschaft zum Gegenstande seiner Forschung zu machen verpflichtet ist – dem blossen Liebhaber des Alterthums vermögen sie keine Neigung abzugewinnen; zu sehen, wie der einst blühende Baum langsam hinstirbt, wie ihm ein Ast nach dem anderen abgehauen wird, das ist kein erfreulicher Anblick.

Eenzelfde waardeoordeel zien we bij de archeologen: om zicht te krijgen op het klassieke Olympia werd het laatantieke fort op de site energiek afgebroken tijdens de eerste grote Duitse expeditie. De Romeinse reisgids van Pausanias werd ontleed als een bron van informatie voor een veel verder verleden. Gert Jan van Wijngaarden beschrijft verder in dit nummer deze wat eenzijdige blik van de vroege opgravingen in meer detail.

Naast deze kenmerkende voorkeur voor de ontstaansperiode en klassieke tijd kan men duidelijk twee richtingen in het verdere onderzoek uit de eerste helft van de 20^e eeuw onderscheiden. Met uitzondering van boeken die voor een breder publiek geschreven werden – een genre dat vooral in Olympische jaren opduikt, een patroon dat dit nummer alleen maar bevestigt – zijn de meeste academische studies van Olympia ofwel archeologisch, en amper in de Spelen geïnteresseerd, ofwel sport-historisch, en juist exclusief in de Spelen geïnteresseerd. In een reeks zoals *Olympische Forschungen* (ondertussen 34 banden),

1 Weiler (1985-1986) geeft een goed overzicht van de belangrijkste auteurs op het gebied van de antieke sport, en de manier waarop zij de bloeitijd en het verval van de Spelen dateerden en verklaarden.

2 Boetticher (1883: 385). Krause (1838: 202-235) was in dit opzicht zijn tijd ver vooruit: zo verzamelde hij zorgvuldig alle toen bekende bronnen voor lokale Olympische Spelen, waarvan de meeste uit Klein-Azië in de Keizertijd stammen.

waarin resultaten van de opgravingen door het Duitse Archeologische Instituut (DAI) worden gepubliceerd, gaat het over artefacten en gebouwen uit Olympia, waarbij vragen over de Spelen haast nooit aan de orde komen. In studies van de Olympische Spelen ziet men tot ver in de 20^e eeuw een voorkeur voor technische aspecten, terwijl er minder aandacht was voor de sociale context waarin sport plaatsvond.³ Dit leidde soms tot veralgemeniseringen, waarbij aspecten van de beter geattesteerde latere eeuwen ten onrechte op vroegere periodes geprojecteerd werden. Daarnaast maakte het gebrek aan interesse voor de sociale context het moeilijk om publicaties uit de sportgeschiedenis aan bredere fenomenen uit de Oudheid te koppelen, en op deze manier hun relevantie voor het bredere vakgebied aan te tonen.

De sporthistorische studies werden ook op andere manieren door de mentaliteit van de 19^e en vroege 20^e eeuw gekleurd. Het bekendste voorbeeld hiervan is de invloed van het amateurisme, het idee dat sport zou uitgeoefend moeten worden puur voor de sport, en dus niet uit geldgewin. Een moderne amateuratleet was iemand die nooit voor geld aan een wedstrijd deelnam. Dit ideaal raakte vooral op het eind van de 19^e eeuw in opmars in Groot-Brittannië, waar de lokale gentlemen liever niet in competitie gingen met sporters uit de arbeidersklasse, om een beschamend verlies tegen een dergelijke tegenpartij te vermijden. Het ideaal werd echter ook teruggeprojecteerd op het archaïsche en klassieke Griekenland. Hierdoor ging men de opkomst van professionele atleten op het eind van deze periode zien als een symptoom van verval.⁴ Het aldus verkregen beeld van de Oudheid werd dan weer gebruikt om de moderne ideologie van het amateurisme met historische argumenten te onderbouwen. Omdat de enthousiastelingen van het amateurisme zich ook actief inzetten voor de opkomende Olympische beweging, raakte het amateurisme ingebed in het moderne Olympische reglement. Avery Brundage, IOC-voorzitter van 1952 tot 1972, schreef in 1948 als ondervoorzitter nog ter legitimering van de moderne regels: ‘The ancient Olympic games ... were strictly amateur ... and for many centuries, as long as they continued amateur, they grew in importance and significance.’⁵ Hij

3 Zie voor deze observatie ook König (2005a: 149) en Christesen en Kyle (2014: 3).

4 John Mahaffy was in 1879 een van de eersten die Griekse spelen expliciet omschreef als ‘amateur performances’ en hen tegen de latere prijskampen voor professionele atleten (zowel later in de Oudheid als in zijn eigen tijd) afzette, cf. Mahaffy (1879: 75). Voor een studie van de wederzijdse beïnvloeding van het ideaal van het amateurisme en de studie van de Griekse atletiek, zie Young (1984: part one).

5 Uit het hoofdstukje ‘Why the Olympic games’ in het *Report to the United States Olympic Committee: Games of the XIVth Olympiad: London, England, 1948*, 21-26, citaat overgenomen uit Young (1984: 86).

was de laatste voorzitter die strikt aan deze regels vasthield en op grond hiervan getalenteerde atleten uitsloot.

Daarnaast beïnvloedde ook het nationalisme de studie van de antieke sport. Bij Krause vindt men het idee dat de Griekse nationaliteit een voorwaarde was voor deelname aan de Olympische Spelen.⁶ Dit bleef men de hele 20^e eeuw beschouwen als een basisfeit: deelnemers aan de Spelen moesten allemaal man, vrij en Griek zijn. Omdat het anachronisme van een ‘Griekse nationaliteit’ wel snel duidelijk werd, werd ‘Griek-zijn’ al snel vertaald als ‘het beschikken over het burgerschap van een Griekse polis’. Dit lost echter het probleem niet op. Men veronderstelt hierbij immers nog steeds dat er in Olympia een consensus bestond over welke steden al dan niet Grieks waren. Dit was echter een heikele vraag waarover in elke fase van de Oudheid onenigheid bestond. Desalniettemin leest men in een veel geciteerd artikel uit 1996 nog steeds over de antieke Olympische Spelen dat ‘unlike the modern Olympic games these festivals were *national* and officially excluded all non-Greek athletes.’⁷ Net als in het geval van amateurisme ziet men ook een zekere wisselwerking met de moderne realiteit. De jonge natie Griekenland organiseerde tussen 1859 en 1875 verschillende malen nationale Olympische Spelen om hun nieuwe status met verwijzing naar het antieke verleden te onderbouwen.⁸

2 Nieuwe perspectieven sinds de late 20^e eeuw

Vooraf vanaf de jaren 1970 ziet men een duidelijke kentering in het onderzoek: de interesse wordt ruimer op chronologisch, geografisch en thematisch vlak. De toenemende interesse voor de postklassieke periode en voor steden buiten het Griekse schiereiland was natuurlijk al enige tijd onvermijdelijk door de grote aantallen opschriften en sites met sportinfrastructuur die ondertussen in het Middellandse Zeegebied ontdekt waren. Toen Olympia op het einde van de 19^e eeuw werd opgegraven, was dit een van de eerste centra van de antieke sport die grondig bestudeerd werden. In de loop van de 20^e eeuw werden steeds meer kleinere centra opgegraven, in het bijzonder in het archeologisch erg rijke Klein-Azië; daarbij kwam een reeks hellenistische en Romeinse stadia en gymnasia aan het licht, en een veelheid van nieuwe ere-opschriften voor atleten uit diezelfde periode.

6 Krause (1838: 51-52). Hij spreekt onder andere over ‘die hellenische Nationalität’.

7 Crowther (1996: 38) (mijn cursivering, S.R.).

8 Young (1996).